

УДК 343.2/.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.72>

РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЩОДО ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НЕРЕЗИДЕНТАМИ ДЕРЖАВИ ЗА ЇЇ МЕЖАМИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ ВИМІР)

Ріяко Є.О.,

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін**юридичного факультету**Харківського національного університету**імені В.Н. Каразіна*

Ріяко Є.О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції щодо правопорушень, вчинених нерезидентами держави за її межами (порівняльний вимір).

У статті проведено порівняльне дослідження особливостей регламентації підстав і меж національної кримінально-правової юрисдикції законодавством України та кримінально-правовими актами деяких європейських держав. Головним методом дослідження у статті є порівняльний аналіз. Предметом аналізу обрано кримінально-правову юрисдикцію держави щодо осіб, які не є її громадянами та не є апатридами, котрі постійно в ній проживають, у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень за межами держави. Показано зв'язки між реалізацією кримінально-правової юрисдикції держави з її обов'язком забезпечувати охорону національних інтересів та інтересів своїх громадян, а також з принципом суверенітету і вимогою не зазіхати на суверенітет інших держав. Відзначено, що право і повноваження держави карати в таких випадках є обмеженим. Воно не повинне порушувати інтересів інших держав щодо здійснення правосуддя на власній території. Водночас, має бути забезпечено можливість ефективного захисту національних інтересів та інтересів міжнародного правопорядку. Досліджено деякі норми кримінально-правових актів таких держав як Франція, Греція та Португалія. Відзначено, що механізм забезпечення кримінально-правової юрисдикції в КК України щодо екстериторіальних кримінальних правопорушень нерезидентів (універсальний та реальний принципи) в цілому врегульований задовільно. Здійснено короткий огляд передбачених ст. 8 КК України підстав застосування цих принципів як елементів механізму реалізації національної кримінально-правової юрисдикції щодо нерезидентів за екстериторіальні кримінальні правопорушення. Виявлено положення зазначених Кримінальних кодексів, які уточнюють межі національної кримінально-правової юрисдикції та дозволяють більш якісно регулювати її реалізацію. Такими є більш конкретне формулювання підстав застосування кримінального закону за універсальним принципом, забезпечення принципу «або видай, або суди» та можливість застосування до резидента за екстериторіальне кримінальне правопорушення кари у межах, передбачених законами місця вчинення діяння. Висловлено пропозиції про врахування таких положень в процесі подальшого реформування вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Ключові слова. Закон про кримінальну відповідальність, чинність та дія закону, принципи чинності кримінального закону, кримінальне правопорушення, кримінально-правова юрисдикція, універсальний принцип, реальний принцип, принцип «або видай, або суди».

Riyako Ye.O. Implementation of national criminal jurisdiction over offenses committed by non-residents of the state outside its borders (comparative dimension).

The article conducts a comparative study of the features of the regulation of the grounds and international criminal jurisdiction of the legislation of Ukraine and criminal legal acts of some European states. The main method of research in the article is comparative analysis. The subject of analysis is the criminal jurisdiction of the state over persons who are not its citizens and are not stateless persons who permanently reside in them, in the event of their committing criminal offenses outside the state. The connections between the implementation of the criminal jurisdiction of the state with its obligation to ensure the protection of national interests and the interests of its citizens, as well as with the principle of sovereignty and the requirement not to encroach on the sovereignty of other states, are shown. It is noted that the right and authority of the state to punish in such cases is limited. It should not violate the interests of other states in the administration of justice on their own territory. At the same time, the possibility of effective protection of national interests and the interests of international law must be ensured. Some norms of criminal legal acts of such states as France, Greece and Portugal have been studied. It is noted that the mechanism for ensuring criminal legal jurisdiction in the Criminal Code of

Ukraine regarding extraterritorial criminal offenses of non-residents (universal and real principles) is generally regulated satisfactorily. A brief review of the grounds for applying these principles as elements of the mechanism for implementing national criminal jurisdiction over non-residents for extraterritorial criminal offenses, as provided for in Article 8 of the Criminal Code of Ukraine, has been carried out. The provisions of the aforementioned Criminal Codes have been identified, which clarify the boundaries of national criminal legal jurisdiction and allow for better regulation of its implementation. These are a more specific formulation of the grounds for applying criminal law according to the territorial principle, ensuring the principle of «either extradite or try» and the possibility of applying punishment to a resident for an extraterritorial criminal offense within the limits provided for by the laws of the place of commission of the act. Proposals are made to take into account such provisions in the process of further reforming domestic legislation on criminal liability.

Key words. Law on Criminal Liability, validity and effect of the law, principles of validity of criminal law, criminal offense, criminal jurisdiction, universal principle, real principle, principle of «either extradite or try».

Постановка проблеми. Виключне право Української держави як суверена, котрий контролює правопорядок на міжнародно визнаній державній території, регулювати кримінально-правові відносини й застосувати кримінально-правовий примус до кожного, хто перебуває в Україні та кожного, хто знаходиться у політико-територіальному зв'язку із нею (громадян України, апатридів, які постійно проживають в нашій державі), реалізується шляхом видання і застосування законів про кримінальну відповідальність. Зібрані у головному джерелі національного кримінального права – Кримінальному кодексі (далі – КК) України, вони визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1 КК України). Виключно вони ж визначають кримінальну протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки (ч. 3 ст. 3 КК України) [1].

Національний суверенітет унітарної держави, якою є Україна, її повнота влади передбачають, зокрема, що національні закони про кримінальну відповідальність мають юридичну силу (чинні) й діють на всій її державній території та щодо всіх підвладних їй осіб. Повноваження Української держави щодо застосування правообмежень у зв'язку із вчиненням будь-ким кримінально протиправних діянь та здійсненням кримінально-правової охорони певних об'єктів (тобто її кримінально-правова юрисдикція), регулюються на її території саме приписами внутрішнього кримінального права. Всі, хто на ній перебувають, зобов'язані цим приписам підкорятися. «Метод кримінально-правового регулювання суспільних відносин (інакше кажучи – метод кримінального права) має бути визначений як імперативний метод, сутність якого полягає у встановленні суб'єктом кримінально-правового регулювання (державою) обов'язкових правил поведінки...», – зазначає О. Наден [2, с. 67]. Відповідно, національна кримінально-правова юрисдикція України поширюється на всю територію та на всіх її громадян та осіб без громадянства, які постійно в ній проживають (в цілому всіх їх можна позначити як «резиденти держави», хоч слід визнати, що цей термін і не є характерним для кримінального права).

Втім, кримінально-правова влада держави в окремих випадках поширюється й за межі її території, тобто застосовується екстериторіально. Як слушно підкреслюється в літературі, «зв'язки принципів чинності кримінального закону у просторі з міжнародно-правовою системою не були б актуальними, якби люди жили й вчиняли злочини лише в межах своєї держави» [3, с. 58]. Продовжуючи цю думку, слід відзначити, що кримінальні правопорушення, з якими сучасній державі доводиться боротися задля ефективного виконання своїх функцій з охорони правопорядку та здійснення правосуддя, можуть вчинятися за її межами особами, які не перебувають із нею у політико-територіальному зв'язку (іноземцями та апатридами, які постійно в ній не проживають – «нерезидентами»). Очевидно, держава повинна поширювати свою кримінально-правову юрисдикцію й на таких нерезидентів, але вибірково – лише на випадки, коли ті шкодять її інтересам або інтересам міжнародної спільноти (у тому числі вчиняють це екстериторіально). Саме тому внутрішнє кримінальне право більшості сучасних держав забезпечує регулювання кримінально-правових відносин, які виникають не лише на їх територіях, але й поза ними. Причин для цього декілька. Так, непоодинокими є випадки посягань на інтереси держави чи її «підопічних» громадян, які вчиняються за її межами. Крім того, Україна включена в систему міжнародної кримінальної юстиції, а тому має зобов'язання перед іншими її учасниками протидіяти кримінальним загрозам міжнародному правопорядку. Нарешті, слід пам'ятати, що кримінально-правовий суверенітет існує виключно на засадах взаємності. Тому відповідні суб'єкти, які представляють Україну у кримінально-правових відносинах, мають поважати такий суверенітет інших держав, зокрема, усвідомлювати межі, на які поширюється право Української держави карати на підставі норм внутрішнього кримінального законодавства.

Отже, в сучасних умовах питання, чи має право держава, територія якої не є місцем кримінального правопорушення (тобто воно є екстериторіальним), яке вчинене не її резидентом, забезпечувати урегулювання кримінально-правових відносин, породжених ним, є риторичним. Таке право вона має (хоч, слід визнати, і в обмежених обсягах).

Стан опрацювання проблематики. Для визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції законодавцем створено низку правил-принципів, які закріплено у ст.ст. 6–8 КК України. Вони утворюють субінститут правового регулювання чинності та дії законів про кримінальну відповідальність в просторі й за колом осіб. Ці принципи в українській кримінально-правовій науці досліджувалися В. Борисовим, Ю. Пономаренком, О. Дудоровим, В. Грищуком, П. Воробєєм, В. Навроцьким, І. Давидович, С. Хилук, О. Броневицькою та деякими іншими авторами. Водночас, рух України до повноцінної європейської інтеграції, вимагає від правознавців, серед іншого, критично порівнювати норми вітчизняного кримінального закону із аналогічними приписами законодавства країн Європи. Це потрібно робити і з метою оцінки потенціалу імплементації у вітчизняну кримінально-правову систему більш досконалих засобів регулювання правовідносин, і задля презентації «продукту» роботи вітчизняного законотворення європейським партнерам в процесі правової апроксимації (або, говорячи словами М. Хавронюка, для того, щоб «перевірити, наскільки українське кримінальне законодавство відповідає або, навпаки, не відповідає кращим європейським зразкам, з'ясувати, якими положеннями Кримінального кодексу України можуть похвалитися вітчизняні фахівці і запропонувати їх для запозичення» [4, с. 9]). Попри те, що компаративні дослідження в кримінальному праві України набувають все більшого поширення, тим не менш, публікацій, присвячених проблематиці порівняння засад національної кримінальної юрисдикції, в яких об'єктами виступали би релевантні положення КК України та європейських держав, наразі видано небагато. Окремі питання цієї проблематики висвітлено в роботах М. Хавронюка, О. Житного, В. Кедик, В. Ковальнової, О. Моїсєєва та деяких інших авторів. Водночас, процеси реформування вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність та потреба приведення його до європейських стандартів правового регулювання потребують подальших досліджень цього питання. У зв'язку із цим **метою цієї публікації** є порівняльний огляд нормативних приписів щодо повноваження держави застосовувати внутрішнє кримінальне право (тобто реалізовувати національну кримінально-правову юрисдикцію) до кримінальних правопорушень, вчинених нерезидентами екстериторіально (за межами її суверенної території).

Виклад основного матеріалу. У літературі з кримінального права України найчастіше стверджується, що чинність галузевого закону у просторі й за колом осіб визначається на підставі чотирьох принципів: територіального, громадянства, космополітичного (універсального) та реального [5, с. 1019]. Деякі автори називають більшу їх кількість: територіальний, громадянства, універсальний (космополітичний), реальний, окупаційний, корупційний [6, с. 80]. Втім, з будь-яких позицій перші два (територіальний та громадянства) вважаються головними (основними) [7, с. 85; 8, с. 45–55]. Предметом дослідження у цій статті обрано принципи, які до головних не належать, адже мова в ній ведеться про реалізацію національної кримінально-правової юрисдикції щодо кримінальних правопорушень, на які кримінальний закон не поширюється ані за територіальним принципом, ані за принципом громадянства. Втім, це не применшує актуальності завдання щодо обговорення оптимального регулювання порушеного питання.

У КК України принципи його використання щодо діянь, вчинених нерезидентами за межами державної території (і, відповідно, повноваження органів національної кримінальної юстиції і органів правосуддя застосовувати обмеження, які становлять зміст передбаченої ним відповідальності), визначає ст. 8 «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених іноземцями або особами без громадянства за межами України». Зазначена норма містить кілька самостійних підстав застосування внутрішнього кримінального закону до осіб, які не мають з Україною жодних політико-територіальних зв'язків (не є її громадянами чи такими, що постійно проживають в ній апатридами, тобто не є в Україні «кримінально-правовими резидентами») та вчинили за її межами (екстериторіально) кримінальні правопорушення, які стають (можуть стати) об'єктом її кримінально-правової юрисдикції. Перша підстава – «випадки, передбачені міжнародними договорами». Друга – вчинення передбаченого КК України тяжкого або особливо тяжкого злочину проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Третя – вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442-1 КК України, якщо особа перебуває на території України і не може бути видана (передана) іноземній державі чи міжнародній судовій установі для притягнення до кримінальної відповідальності або якщо в її видачі (передачі) відмовлено. Четверта – вчинення за межами України у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого у ст.ст. 368, 368-3, 368-4, 369 і 369-2 КК України (тобто підкуп службової особи чи особи, яка надає публічні послуги, або

зловживання впливом), або якщо особа пропонувала, обіцяла, надала неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняла пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержала від них таку вигоду [1]. Перша та четверта підстави охоплюються реальним принципом чинності кримінального закону в просторі, а друга та третя – принципом універсальним [9, с. 23].

Виконуючи поставлені дослідницькі завдання, звернемося до кримінально-правових актів деяких країн Європи в тій їх частині, що стосується регламентації тотожних питань. Обсяг публікації не дозволить описати всі вивчені під час порівняного аналізу релевантні положення іноземного законодавства. Тому зупинимось лише на деяких з них. На цій задля оцінки розмаїття ідей у європейському правовому просторі для порівняння обрано кримінальне законодавство кількох держав, які географічно віддалені від України та з якими вона не межує: Греції, Франції, та Португалії.

Основні правила про відповідальність за кримінальні правопорушення нерезидентів за межами Греції у КК цієї держави викладено у ст. 7 «Злочини, скоєні іноземцями за кордоном». Вона передбачає: внутрішні кримінальні закони застосовуються до іноземця за діяння, скоєне за кордоном, якщо воно вважається тяжким злочином або проступком, якщо це діяння було скоєно проти громадянина Греції та також вважається караним діянням згідно із законами країни, де воно було скоєно, або якщо воно було скоєно в країні, де панує конституційний хаос. Окрім того, ст. 8 «Злочини, вчинені за кордоном, які завжди караються за грецькими законами» передбачає: грецькі кримінальні закони застосовуються до греків та іноземців, незалежно від законів місця вчинення злочину, щодо таких діянь, вчинених за кордоном: (а) державна зрада та зрада, спрямована проти грецької держави; (b) злочини, пов'язані з військовою службою та обов'язком вступу до збройних сил; (c) каране діяння, вчинене зазначеними особами в їхній якості державних службовців грецької держави; (d) діяння проти грецького державного службовця, вчинене під час виконання ним своїх обов'язків або у зв'язку з ними; (e) лжесвідчення в процесі, що розглядається грецькими органами; (f) піратство; (g) злочини, пов'язані з валютою; (h) работоргівля, торгівля людьми або розпусні дії з неповнолітнім за плату; (i) незаконний обіг наркотичних засобів; (j) незаконний обіг та торгівля непристойними публікаціями; (k) будь-який інший злочин, передбачений спеціальними положеннями або міжнародними конвенціями, підписаними та ратифікованими грецькою державою, які передбачають застосування кримінальних законів Греції [10]. Як бачимо, кримінально-правова юрисдикція грецького кримінального закону щодо нерезидентів за екстериторіальні кримінальні правопорушення в цілому відповідає звичним для кримінального права України реальному (ст. 7 КК України) та універсальному (його ст. 8) принципам. Водночас, на відміну від способу регламентації універсального принципу, наявного в КК України, де законодавець називає досить абстрактну підставу «у випадках, передбачених міжнародним договором», у наведеному європейському законі ми бачимо перелік (щоправда, невичерпний) кримінальних правопорушень, на які поширюється кримінально-правова юрисдикція Греції (державна зрада, піратство тощо), що є більш зрозумілим як для правозастосовця, так і для будь-якої іншої зацікавленої особи. Окрім того, привертає увагу, що, на відміну від ст. 8 КК України, в частині регламентації реального принципу в грецькому КК передбачено додаткові критерії вибору підстави реалізації національної кримінально-правової юрисдикції щодо іноземців: або діяння вважається караним згідно із законами країни, де воно було скоєно («подвійна кримінальність»), або якщо воно скоєне в країні, де «панує конституційний хаос» (тобто внутрішні механізми забезпечення правопорядку і правосуддя в місці вчинення злочину «не діють»).

Дуже ретельно підстави поширення національної кримінально-правової юрисдикції стосовно нерезидентів за кримінальні правопорушення, вчинені за межами держави, регламентує КК Франції. У ньому цим питанням відведено самостійний розділ 2 «Правопорушення, скоєні за межами території Республіки». Зокрема, ст. 113-7 передбачає, що французьке кримінальне право застосовується до будь-якого злочину, а також до будь-якого правопорушення, що карається позбавленням волі, скоєного іноземцем за межами території Республіки, якщо потерпілий на момент вчинення правопорушення має французьке громадянство [11]. Як бачимо, підстава застосування КК держави за екстериторіальні правопорушення до нерезидентів – громадянство потерпілої особи. В цілому таке правило відповідає реальному принципу чинності кримінальному закону в просторі, відомому кримінальному праву України.

Окрім того, ст. 113-10 КК Франції передбачає, що французьке кримінальне право застосовується до злочинів та правопорушень, класифікованих як посягання на фундаментальні інтереси нації та караних відповідно до Розділу I Книги IV, до фальсифікації та підробки державної печатки, монет, банкнот або публічних речей, що караються відповідно до ст.ст. 442-1, 442-2, 442-5, 442-15, 443-1 та 444-1, а також до будь-якого злочину чи правопорушення проти французьких дипломатичних чи консульських агентів чи приміщень, скоєних за межами території Республіки [11]. Це правило також можна розглядати як елемент реального принципу чинності кримінального закону.

Привертають увагу положення ст. 113-8-2 КК Франції, яка передбачає, що французьке кримінальне право також застосовується до будь-якого злочину або проступку, що карається позбавленням волі на строк щонайменше п'ять років, скоєного за межами території Республіки іноземцем, у екстрадиції або передачі якого французька влада відмовила запитуючій державі на тій підставі, що або діяння, за яке запитувалася екстрадиція, карається покаранням або заходом безпеки, що суперечить державному порядку Франції, або що розшукувана особа буде судима у зазначеній державі судом, який не забезпечує основних процесуальних гарантій та захисту прав, або що відповідне діяння має характер політичного злочину, або що екстрадиція або передача можуть мати для розшукуваної особи наслідки виняткової тяжкості, зокрема, через її вік або стан здоров'я [11]. Зазначене правило не схоже ані на реальний принцип, ані на універсальний принцип чинності кримінального законодавства у просторі. По суті, воно є матеріально-правовим забезпеченням на внутрішньому рівні відомого в міжнародному праві принципу «*aut dedere aut judicare*» – «або видай, або суди». Ключова ідея цього принципу (згадаємо, що одним із перших його висувув голландський юрист Гуго Гроцій) – «злочинці не мають бути спроможні знайти собі «тиху гавань» ніде в світі» [12, с. 806]. Справді, слід погодитися з тим, що відмова держави видати злочинця (з процедурних чи політичних міркувань) вимагає від неї засудити його. У іншому випадку її територія перетворюється на місце переховування криміналітету з відповідними втратами для внутрішнього правопорядку та міжнародної репутації. Як бачимо, французький законодавець убезпечив свою кримінально-правову систему від патової ситуації, коли екстрадиція злочинця неможлива ті перебування в Республіці стає для нього захистом від кримінальної відповідальності, якою йому загрожують в інших юрисдикціях. Про ретельність французької влади в частині забезпечення принципу «*aut dedere aut judicare*» свідчить ще одна складова механізму регулювання нею меж національної кримінально-правової юрисдикції. Так, у нормі про принцип громадянства (ст. 113-6 КК Франції, який в КК України в цілому відповідає ст. 7 «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених громадянами України або особами без громадянства за межами України») міститься припис, згідно якого ст. 113-6 застосовується, якщо обвинувачений отримав французьке громадянство після діяння, яке йому інкримінується. Тобто, навіть якщо кримінальне правопорушення вчинене за межами Франції особою-нерезидентом, то в подальшому, після одержання нею статусу резидента, воно оцінюватиметься за принципом громадянства. Таке уточнення, яке по суті є юридичною фікцією (бо злочин «нерезидента» розглядається як злочин «резидента»), слід оцінити як дієвий засіб запобігання випадкам отримання злочинцем захисту від кримінального переслідування за вчинене в іноземній державі кримінальне правопорушення, шляхом отримання громадянства іншої держави. Справді, якщо держава не передає правопорушника до іншої (іноземної) юрисдикції, оскільки він вже є її громадянином, то громадянство стає «прихистком» для злочинців. Тому цілком логічно встановити в кримінальному законодавстві правило, яке унеможливує такі випадки. Можна припустити, що зазначені особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції зумовлені тим, що Франція як високорозвинена європейська країна вже кілька десятиліть є бажаним місцем притулку для мешканців багатьох проблемних регіонів світу. Так, за даними Національного інституту статистики і економічних досліджень Франції, станом на 2021 рік мігрантами були 7 млн жителів Франції (тобто 10,3% від загальної кількості населення країни). З них 2,5 мільйона, або 36%, вже набули французьке громадянство [13]. Навіть керуючись одним лише законом великих чисел можна зрозуміти, що для системи кримінальної юстиції у Франції не є винятковими ситуації, коли виявляється, що особа, котра перебуває на її території як мігрант (або навіть як новоспечений громадянин) переслідується за кримінальне правопорушення в країні походження. Втім видати її в цю країну не можна, оскільки вона або вже є громадянином Франції, або, якщо її відправлять за кордон, вона піддається реальній загрозі (бо переважна частка мігрантів у Франції – вихідці з країн Азії та Африки, в яких дотримання прав людини перебуває на низькому рівні, а кримінальне законодавство передбачає максимально суворі покарання – аж до смертної кари; відповідно, згідно з європейськими стандартами, екстрадиція таких осіб на батьківщину неможлива).

Процеси глобалізації та міграційної активності в світі, унаслідок чого й у нашій країні поступово зростатимуть процеси заселення мігрантів, вимагають наперед замислитися над введенням подібних додаткових запобіжників і до КК України. Це дозволить поширити національну кримінально-правову юрисдикцію на кримінальні правопорушення, які нині перебувають за її межами та запобігти масовим порушенням принципу «видай або суди».

У законодавстві Португалії розглядуваному в цій публікації питанню присвячено ст. 5 Кримінального кодексу «Діяння, скоєні за межами території Португалії». Вона передбачає: якщо інше не передбачено міжнародним договором або конвенцією, португальське кримінальне право також застосовується до деяких діянь, скоєних за межами національної території: а) щодо злочинів,

передбачених статтями 221, 262–271, 308–321 та 325–345 (зокрема, це комп'ютерне чи комунікаційне шахрайство, підробка грошей, кредитних сертифікатів, печаток); b) злочинів проти португальців, вчинених португальцями, які зазвичай проживають у Португалії на момент їх вчинення та знаходяться там; c) при вчиненні злочинів, передбачених статтями 159–161, 171, 172, 175, 176 та 278–280 (це, зокрема, рабство, торгівля людьми, викрадення людини, сексуальне насильство над дітьми, сексуальне насильство над неповнолітніми, що перебувають на утриманні, шкода природі та ін.), за умови, що особа знаходиться в Португалії та не може бути екстрадованою або переданою в результаті виконання європейського ордеру на арешт або іншого документа міжнародного співробітництва, що обмежує Португальську державу; d) при вчиненні злочинів, передбачених статтями 144, 163 та 164 (тяжке тілесне ушкодження, сексуальний примус, зґвалтування), коли потерпілий є неповнолітнім, за умови, що винний знаходиться в Португалії та не може бути екстрадований або переданий в результаті виконання європейського ордеру на арешт або іншого документа міжнародного співробітництва, що обмежує Португальську державу; e) португальцями або іноземцями проти португальців, якщо: i) винні знаходяться в Португалії; ii) такі дії також караються за законом місця, де вони були вчинені, якщо тільки місце скоєння діяння не підпадає під дію жодної каральної влади; та iii) такі дії є злочином, що дозволяє екстрадицію, і така екстрадиція не може бути задоволена, або прийнято рішення не видавати винного на виконання європейського ордеру на арешт або іншого документа міжнародного співробітництва, що обмежує Португальську державу; f) іноземцями, які перебувають у Португалії та про екстрадицію яких було подано запит, коли становлять підстави для скоєння злочинів, що дозволяють екстрадицію, і така екстрадиція не може бути задоволена, або вирішено не видавати винного на виконання європейського ордеру на арешт або іншого документа міжнародного співробітництва, що обмежує Португальську державу; g) юридичною особою або проти юридичної особи, зареєстрованої на території Португалії. Згідно з ч. 2 цієї ж статті, португальське кримінальне законодавство також застосовується до дій, вчинених за межами національної території, щодо яких Португальська держава зобов'язалася міжнародним договором або конвенцією [14].

З наведеного вище бачимо, що португальське кримінальне законодавство забезпечує поширення національної кримінально-правової юрисдикції щодо правопорушень нерезидентів, вчинених поза її територією, і за універсальним принципом (згідно з міжнародними зобов'язаннями), і за реальним. Водночас, останній, на відміну від КК України, характеризується більшою кількістю підстав та критеріїв їх обрання (стаття КК, за якою кваліфікується вчинене, дотримання вимоги подвійної кримінальності, вік потерпілого, громадянство потерпілого, перспективи застосування екстрадиційних процедур чи виконання Європейського ордеру на арешт тощо). З точки зору принципу гуманізму привертає увагу ст. 6 КК Португалії «Обмеження щодо застосування португальського законодавства». По-перше, в ній вказано, що застосування португальського законодавства до дій, скоєних за межами національної території, має місце лише тоді, коли винного не було засуджено в країні, де було скоєно діяння, або якщо він ухилився від повного або часткового відбування покарання. По-друге, допускається можливість розгляду діяння відповідно до закону країни, де його було скоєно, якщо такий закон фактично є більш сприятливим для винного; покарання в такому випадку «перетворюється» португальським судом на відповідне покарання в португальській системі або, у разі відсутності прямої відповідності, – на покарання, яке португальський закон передбачає за це діяння [14]. Зазначений незвичний припис можна охарактеризувати як заміщення національних засобів реалізації кримінально-правової юрисдикції іноземними засобами (законом місця вчинення кримінального правопорушення). У КК України, як відомо, він не застосовується.

Висновки. З порівняльного огляду випливає, що механізми регулювання національної кримінально-правової юрисдикції щодо кримінальних правопорушень, вчинених екстериторіально нерезидентами, в процесі реформування законодавства України про кримінальну відповідальність можуть бути вдосконалені шляхом сприйняття окремих ідей, які наразі в КК України не використовуються, але реалізовані в деяких європейських кримінально-правових актах. Так, за прикладом КК Греції у вітчизняному законі можуть бути уточнені межі такої юрисдикції в частині регламентації універсального принципу (на заміну абстрактній підставі «у випадках, передбачених міжнародними договорами» може прийти конкретний перелік кримінальних правопорушень). Крім того, варто звернути увагу на наявні в КК Франції засоби забезпечення принципу «aut dedere aut judicare» – «або видай, або суди». Нарешті, може бути врахований і використаний у КК Португалії принцип використання кримінального закону місця вчинення кримінального правопорушення при засудженні нерезидента за екстериторіальне діяння за умови, що цей закон є більш сприятливим для винного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Наден О.В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія. Х.: Право, 2012. 272 с.
3. Житний О.О. Просторові аспекти чинності національного кримінального закону: деякі проблеми регламентації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 59–69.
4. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
5. Борисов В. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі / Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 1019–1022.
6. Кедик В. Поняття та види принципів чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 76–84.
7. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник; за заг. ред. В.М. Трубникова. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 444 с.
9. Тютюгін В.І. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини): посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання; відп. ред. В.І. Тютюгін. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2023. 352 с.
10. Greece Penal Code. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/en/legislation/grc/penal_code/book_one_-_chapter_one/article_5-9/ii._territorial_limits_of_penal_laws.html.
11. Code pénal: Chapitre III : De l'application de la loi pénale dans l'espace ... (Articles 113-1 à 113-14). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006149816/>.
12. Пасечник О.В. Інститут екстрадиції в сучасному міжнародному праві: правова природа та проблеми реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 804–807. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/196.pdf.
13. Кожен десятий житель Франції є іммігрантом – дослідження. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/30/7158936/>.
14. Portuguese Penal Code. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/PORTUGAL_Criminal%20Code.pdf.